

ΤΙΜΗ 5€

ΤΕΥΧΟΣ 23 • ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 2012

the books' journal

ΤΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΤΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ • ΓΡΑΜΜΑΤΑ • ΤΕΧΝΕΣ • ΙΔΕΕΣ • ΠΟΛΙΤΙΚΗ

Ρομπέρτο Μπολάνιο

Επίγραμμα για το μνήμα του κόσμου

ΚΥΡΙΑΚΟΣ ΑΘΑΝΑΣΙΑΔΗΣ

ΠΕΤΡΟΣ ΠΑΠΑΣΑΡΑΝΤΟΠΟΥΛΟΣ

Το Big Bang της Χρυσής Αυγής

ΓΙΩΡΓΟΣ ΠΡΟΚΟΠΑΚΗΣ

Το ευρώ, οι τράπεζες,
η ανάπτυξη και η δόση

ΠΕΡΙΚΛΗΣ ΔΗΜΗΤΡΟΛΟΠΟΥΛΟΣ

Βλαντίμιρ Πούτιν:
ένας σκοτεινός εξουσιαστής

ΝΙΚΟΣ Κ. ΑΙΒΙΖΑΤΟΣ

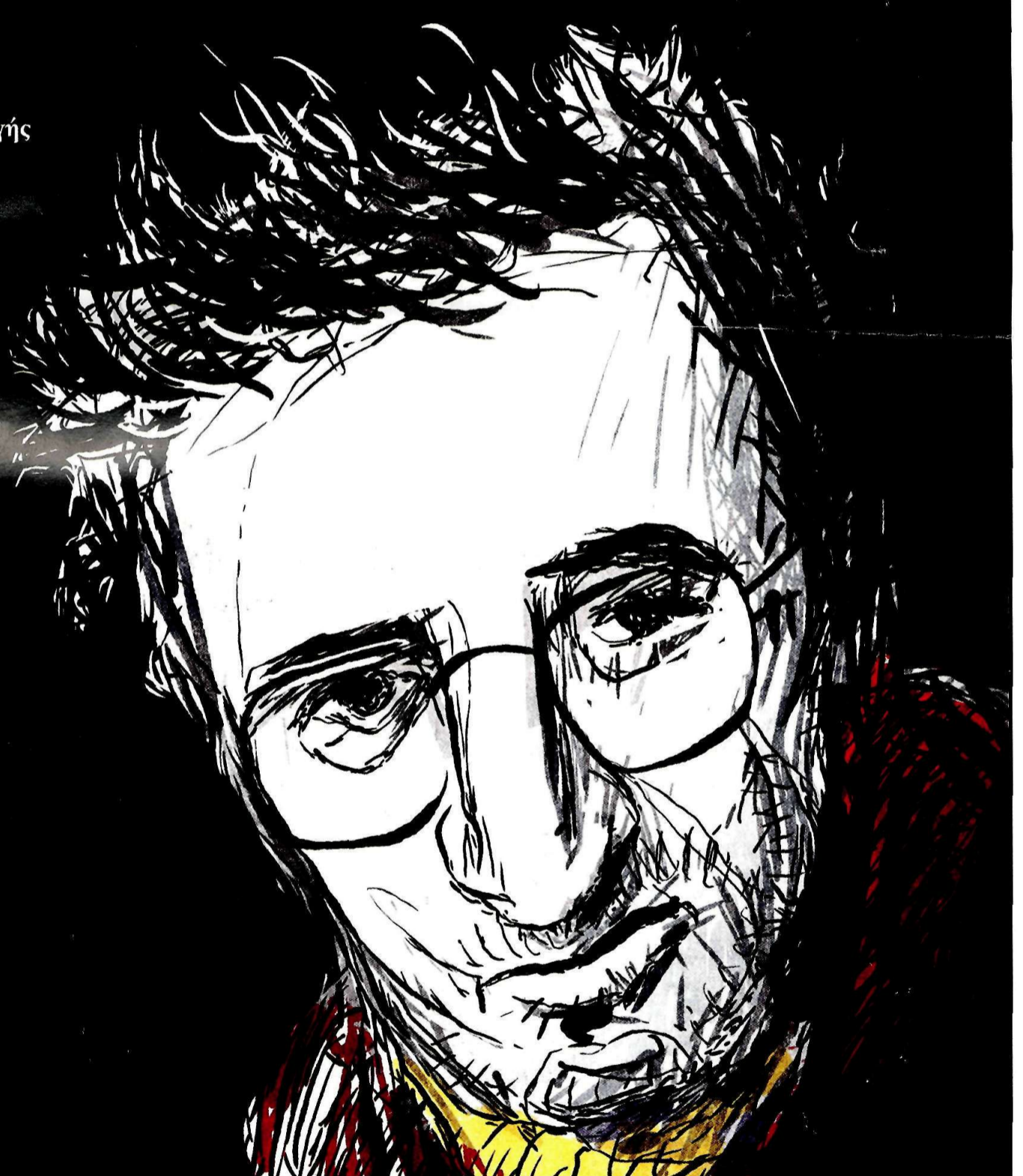
Βρετανοί πράκτορες
στην Ελλάδα του 1940

ΓΙΩΡΓΟΣ ΚΟΤΖΟΓΛΟΥ

Η δίκη των φωνηέντων

ΜΑΡΙΑ ΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΥ

Γιωσέφ Ελιγιά

ΤΙΜΗ ΠΩΛΤΕΙΑ: 3,75
0912/ 0912 25 (5,00)
3435-0531
2
THE BOOKS' JOURNAL, T. 23, SEPTEMBER 2012 // ΡΟΜΠΕΡΤΟ ΜΟΛΑΝΙΟ

6 785267 100772

Ανέκδοτες επιστολές της Βασίλισσας Αμαλίας στον πατέρα της, 1836-1853, μεταγραφή, εισαγωγή, μετάφραση από τα γερμανικά, σημειώσεις: Βάνα Μπουσέ, Μιχαέλ Μπουσέ, τ. Α΄-Β΄, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα 2011, 891+888 σελ.

«Αγαπημένε, γλυκέ, αγγελικέ μου πατερούλη»

Από τον ΔΗΜΗΤΡΗ ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟ

Από την πρώτη στιγμή που πάτησε το πόδι της στην Ελλάδα, η σύζυγος του βασιλέως Όθωνα Α΄, η βασίλισσα Αμαλία, άρχισε να αλληλογραφεί με τον πατέρα της, τον Μέγα Δούκα του Ολδεμβούργου Παύλο Φρειδερίκο Αύγουστο. Η αλληλογραφία της εκείνη, που επιτέλους εκδόθηκε, είναι σημαντική πηγή για την τεκμηρίωση, τη μελέτη και την αποτίμηση της Οθωνικής Ελλάδας. [TBJ]

Η ελληνική ιστοριογραφία είχε, πρόσφατα, το ευτύχημα να πλουτιστεί με μία νέα ανέκδοτη πηγή, να αποκτήσει ένα εξαιρετικό, πολλαπλών χρήσεων εργαλείο μελέτης για την Οθωνική Περίοδο. Χάρη στην άοκνη προσπάθεια της Βάνας και του Μιχαέλ Μπουσέ, έγιναν κτήμα του αναγνωστικού κοινού και της ιστορικής έρευνας 887 επιστολές που απέστειλε η βασίλισσα Αμαλία στον πατέρα της Παύλο Φρειδερίκο Αύγουστο. Οι επιστολές χρονολογούνται από τις 23 Δεκεμβρίου 1836 έως τις 27 Ιανουαρίου 1853, από την αναχώρηση δηλαδή της Αμαλίας από τη Γερμανία έως το θάνατο του πατέρα της, τον Μάρτιο του 1853. Η οφειλή των ιστορικών σπουδών στους επιμελητές των τόμων είναι μεγάλη, τόσο για το γεγονός ότι έφεραν στην επιφάνεια το αρχαικό αυτό υλικό, όσο και για τη μεταγραφή, την έκδοση και τον υπομνηματισμό των επιστολών που αποτελεί έργο δυσκολοκατόρθωτο και πολύμοχθο. Οι επιστολές εκδίδονται σε δύο ογκώδεις τόμους, 1.780 πυκνογραμμένων σελίδων, σε ευανάγνωστη, θελκτική μετάφραση από τα γερμανικά, και συνοδεύονται από τα αναγκαία για τον αναγνώστη χρηστικά βοηθήματα: λιτό αλλά εξαιρετικά προσεγμένο, διαφωτιστικό και τεκμηριωμένο υπομνηματισμό και αναλυτικά ευρετήρια προσώπων, τόπων.

Η δημοσίευση του ογκώδους αυτού σώματος επιστολών της Αμαλίας ενάμιση περίπου αιώνα μετά τη συγγραφή τους, αποτελεί σημαντικό εκδοτικό γεγονός, καθώς φέρνει στην επιφάνεια μία μοναδική ιστορική μαρτυρία που συμπληρώνει –σε επιμέρους ζητή-

ματα και μεταβάλλει– τις γνώσεις μας για τα πολιτικά και κοινωνικά πράγματα του ελληνικού κράτους τις πρώτες κρίσιμες δεκαετίες της ύπαρξής του.

Οι επιστολές της Αμαλίας προς τον πατέρα της αποτελούν τμήμα του προσωπικού της αρχείου που φυλάσσεται στα Κρατικά Αρχεία του Ολδεμβούργου. Το συγκεκριμένο αρχείο εν τούτοις αποτελεί ιδιοκτησία του εκάστοτε Δούκα του Ολδεμβούργου, συνεπώς η πρόσβαση σε αυτό απαιτεί τη δική του άδεια. Η δυσχέρεια αυτή μελέτης του αρχαικού υλικού κολάζει ίσως εν μέρει την αμέλεια και την αδυναμία της ελληνικής ιστοριογραφίας να αναδειξει και να εντάξει στον εξοπλισμό της την αδιαμεσολάβητη αυτή μαρτυρία της πρώτης βασίλισσας του ελληνικού κράτους. Οι ειδικοί ερευνητές της εποχής με τον καιρό θα αξιολογήσουν και θα ενσωματώσουν το υλικό που περιέχεται στις επιστολές της Αμαλίας στις μελέτες τους, θα ελέγξουν την ακρίβεια ή μη του πλήθους πληροφοριών που παρατίθενται για τα πολιτικά πράγματα της εποχής, θα βελτιώσουν με τα νέα χρώματα που μας προσφέρθηκαν τώρα πλέον την εικόνα τόσο της συντάκτριας των επιστολών όσο και του περιβάλλοντός της.¹ Εδώ, στο πλαίσιο αυτού του σημειώματος θα ήθελα να σταθώ σε κάποιες σκέψεις που γεννά ένα πρώτο, ανέμελο, απολαυστικό διάβασμα των επιστολών, στον σημερινό –ανεπιθύμητο στη συγγραφέα τους– αναγνώστη.

887 επιστολές σε 17 χρόνια. Με έναν πρόχειρο υπολογισμό, αναλογούν χονδρικά τέσσερις με πέντε επιστολές το μήνα – όπως αποδεικνύεται και από τον κατάλογο των περιεχόμενων επιστολών που προτάσσουν οι επιμελητές. Η Αμαλία

γράφει λοιπόν στον πατέρα της, από τις πρώτες μέρες του αποχωρισμού τους, συχνά και πολύ. Πολυσέλιδα, λεπτομερέστατα γράμματα, που το ένα πιάνει τη σκυτάλη από το άλλο δημιουργώντας ένα νοηματικό συνεχές που καλύπτει γεγονότα και πρόσωπα. Το πράγμα επιτείνεται από ορισμένες υφολογικές επιλογές της συγγραφέως, όπως την κατανομή των πολυσελίδων γραμμάτων σε επί μέρους κομμάτια που φέρουν διακριτή ημερομηνία ή το απότομο κόψιμο της συγγραφής, με αμεσότητα που αντιστοιχεί στον προφορικό λόγο. «Με φωνάζει ο Όθων και γι' αυτό πρέπει να κλείσω», γράφει σε μια περίπτωση, «πρέπει να πάω στο *dejeuner*» σε μία άλλη που αφήνει το γράμμα της στη μέση (Α΄, 500, 648).

Έχουμε λοιπόν ένα ιδιότυπο σώμα επιστολών, που όλες μαζί προσομοιάζουν με ημερολόγιο. Το ομολογεί και η ίδια με αφορμή ένα τραγικό συμβάν, το θάνατο της μητριάς της στη διάρκεια της γέννας του τελευταίου αδελφού της: «Τα γράμματά μου είναι στην πραγματικότητα το ημερολόγιό μου. Έγραφα πάντοτε με ακρίβεια αυτό που συνέβαινε στη ζωή μου, γύρω μου και μέσα μου» (Α΄, 553-554). Ταυτόχρονα όμως συνιστά και ένα ιδιότυπο ημερολόγιο, αφού η γραφή εδώ δεν είναι μια ιδιωτική πράξη αναστοχασμού· έχει αποδέκτη, ένα μοναδικό πρόσωπο, τον πατέρα της.

«Αγαπημένε, γλυκέ, αγγελικέ μου πατέρα», είναι η προσφώνηση με την οποία ξεκινούν όλες οι επιστολές. Δεν πρόκειται για τυπικότητα. Τα γράμματα πράγματι πλημμυρίζουν από τη λατρεία που έχει η Αμαλία για τον πατέρα της, την αφοσίωση, το σεβασμό, τη μέριμνα για την υγεία του και τη διά-

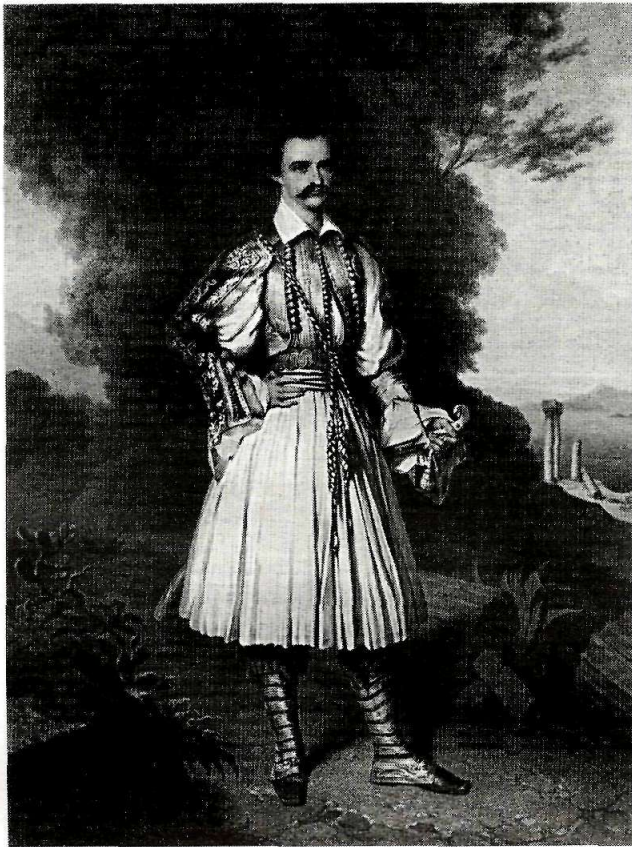
θεση του, τις εναγώνιες ερωτήσεις της εάν συμπεριφέρεται και πράττει σύμφωνα με τις επιθυμίες του, τις άοκνες προσπάθειές της να υπερβεί γραφειοκρατικές και ταξιδιωτικές δυσχέρειες ώστε να βρεθεί για λίγο κοντά του, τις διαρκείς εκκλήσεις της να έρθει εκείνος στην Ελλάδα να δει από κοντά τον τόπο όπου ζει η κόρη του· μια σχέση τρυφερότητας και βαθιάς αγάπης που δεν αλλάζει στο πέρασμα του χρόνου, παρ' ότι μεταβάλλεται η ίδια η Αμαλία.

Η ΒΑΣΙΛΕΙΑ ΩΣ ΥΨΗΛΟ ΚΑΘΗΚΟΝ

Η Αμαλία φτάνει με τον Όθωνα στον Πειραιά στις 2 Φεβρουαρίου 1837. Είναι μόλις 19 χρονώ. Ένα κορίτσι λίγο μετά την εφηβεία, που στις φλέβες του ρέει, όπως γράφει, μόνο βασιλικό αίμα· νιώθει όμως ταγμένη σε μια υψηλή αποστολή: να είναι βασιλική σύζυγος ενός νέου βασιλιά που έχει πρόσφατα αναλάβει το θρόνο του, σε μία μικρή χώρα, στην εσχάτια της Ευρώπης. Βαρύ καθήκον, το οποίο πιστεύει ότι οφείλει να διεκπεραιώνει με απόλυτο σεβασμό στους κανόνες που έχει διαμορφώσει η μακραιώνη παράδοση της βασιλείας στην Ευρώπη και προσδιορίζουν τη θέση και το ρόλο της. Η ίδια νιώθει ότι τάχθηκε από το Θεό να φέρει σε πέρας μία θητεία που δεν έχει καθορισμένη λήξη – αν και συχνά στα γραπτά της επανέρχεται η απευκταία πιθανότητα εκδίωξής τους από τον ελληνικό θρόνο– σε μια χώρα που, αρχικά, της είναι άγνωστη και ξένη. Ζει όμως σε μια πόλη που καθημερινά μεταμορφώνεται με νεόκτιστα κτίρια και σε έναν τόπο που είναι ελκυστικός, που την κερδίζει με την ομορφιά του τοπίου, το ήπιο κλίμα, τα χρώ-

ματα, τις μυρωδιές, τις εκδηλώσεις και την ιδιαίτερη συμπεριφορά των ανθρώπων του. Έτσι, τον Ιανουάριο του 1845, θα γράψει: «Είμαι Ελληνίδα πέρα για πέρα, όσο και μια άλλη μέσα στη χώρα. Ο Όθων αγαπάει την Ελλάδα, εγώ όμως, είμαι ερωτευμένη μαζί της» (Α', 705), ενώ λίγους μήνες μετά θα συμπληρώσει: «Συχνά γελάω με τον εαυτό μου, που ο τρόπος που σκέφτομαι, και όλα, γίνονται, κατά κάποιον τρόπο, ελληνικά» (Α', 812). Ο έρωτας είναι βιωματικός και ειλικρινής, ταυτόχρονα όμως, όπως προκύπτει από πλήθος άλλες αναφορές στα κείμενά της, πατρίδα της εξακολουθεί να νιώθει τη Γερμανία. Διαβάζουμε σε επιστολή της τον Απρίλιο του 1848: «Τι περίεργο, είμαστε [εκείνη και ο Όθων] αποκομμένοι από την πατρίδα, σε ξένη χώρα, εμπιστευμένοι σε ένα ξένο έθνος και αποτελούμε την ελπίδα και το στήριγμα αυτού του έθνους» (Β', 407).

Η Αμαλία φαίνεται από τις επιστολές της ότι ζει μοναχικά μέσα στο πλήθος των ανθρώπων της αυλής της. Το κύριο στήριμά της, ο άνθρωπος με τον οποίο επικοινωνεί ουσιαστικά, είναι ο σύζυγός της. Ο Όθων κερδίζει την αγάπη της μέρα με τη μέρα, χάρη στη συμπεριφορά του, τη φροντίδα και την εμπιστοσύνη που της δείχνει. Δεν αφήνει περιθώριο ότι η σχέση τους μπορεί να σκιαάζεται από σύννεφα. Στις επιστολές της είναι παρών διακριτικά: μνείες εδώ και εκεί για την υγεία του και τη διάθεσή του, κάποιες αναφορές στις αντιδράσεις του απέναντι στα μικρά και μεγάλα θέματα που ανακύπτουν. Ένας αγαπημένος σύζυγος, εφοδιασμένος στα μάτια της με γενναιότητα, στέρεες αρχές, θάρρος, εργατικότητα και αυταπάρνηση, από τον οποίο όμως «λείπει το αίσημα του ηγεμόνα, είναι υπερβολικά καλός» (Α', 645). Οι διαφωνίες με την οικογένεια του Όθωνα – με τα πεθερικά της και τα αδέρφια του – υπονοούνται με αρκετές αφορμές στις επιστολές της, άλλοτε υπόρρητα και άλλοτε με μεγαλύτερη σαφήνεια, ο Όθων όμως μένει ανέγγιχτος. Δεν τον συνδέει επίσης με το θέμα της τόσο επιθυμητής εγκυμοσύνης, για την επίτευξη της οποίας καθημερινά υφίσταται βασανιστικές αλλά και αναποτελεσματικές ιατρικές παρεμβάσεις (Α', 491-493). Το ζήτημα επανέρχεται πιο ξεκάθαρα στα γραπτά της καθώς περνάει χωρίς αποτέλεσμα ο χρόνος, η οποία

Πορτρέτα του Όθωνα και της Αμαλίας από τον γερμανό ζωγράφο και χαράκτη Ernst Wilhelm Rietschel (Μόναχο, περ. 1854).

επίλυσή του όμως επαφίεται στον Θεό. Η εμπλοκή του Όθωνα περιορίζεται μόνο στις περίπλοκες διεργασίες για τη διευθέτηση του ακανθώδους ζητήματος της διαδοχής.

ΤΟ ΑΠΟΤΥΠΩΜΑ ΤΩΝ ΓΕΓΟΝΟΤΩΝ

Στη ροή του χρόνου αλλάζει το περιεχόμενο των επιστολών. Η Αμαλία μεταμορφώνεται, και αυτό αποτυπώνεται στα γραπτά της. Οι επιστολές μέχρι τα πρώτα χρόνια της δεκαετίας του 1840 πλέουν στην αφέλεια, την ανεμελιά, τις άγνοιες του νέου και άπραγου ανθρώπου (το ωρολόγιο καθημερινό πρόγραμμά της είναι αποκαλυπτικό, Α', 175). Η νοσταλγία για τον τόπο της που εγκατέλειψε, η ανάγκη της να μιλήσει και να επικοινωνήσει με τους συγγενείς και τους δικούς της ανθρώπους αναβλύζουν στις σελίδες της. Τα ζητήματα του ελληνικού βασιλείου την απασχολούν επιδερμικά – θεωρεί άλλωστε τον Όθωνα αποκλειστικά αρμόδιο. Δεν φαίνεται να την αγγίζουν τα θέματα της τρέχουσας ελληνικής και διεθνούς πολιτικής, ενώ αγνοεί πλήρως την καθημερινότητα των υπηκόων της. Οι πολιτικές ειδήσεις και διαμάχες σχεδόν απουσιάζουν, άλλωστε τα πρόσωπα και τα πράγματα δείχνουν να μην κεντρίζουν το ενδιαφέρον

της. «Παραιτήθηκε ο Υπουργός Οικονομικών, ένας πολύ ηλικιωμένος άνδρας», γράφει παρεμπιπτόντως, λησμονώντας το όνομά του (Α', 193). Ενόχληση νιώθει για την κριτική του Τύπου και για την εξέλιξη κάποιων γεγονότων που έχουν στεναχωρήσει τον «Όθωνα της». Απουσιάζουν τελείως οι αναφορές σε ζητήματα διαβίωσης των κατοίκων, αν και την ευχαριστούν οι εκδηλώσεις τιμής προς το πρόσωπό της από τους ντόπιους και πιο πολύ από τις γυναίκες, ιδιαίτερα όταν ταξιδεύει εκτός Αθηνών.

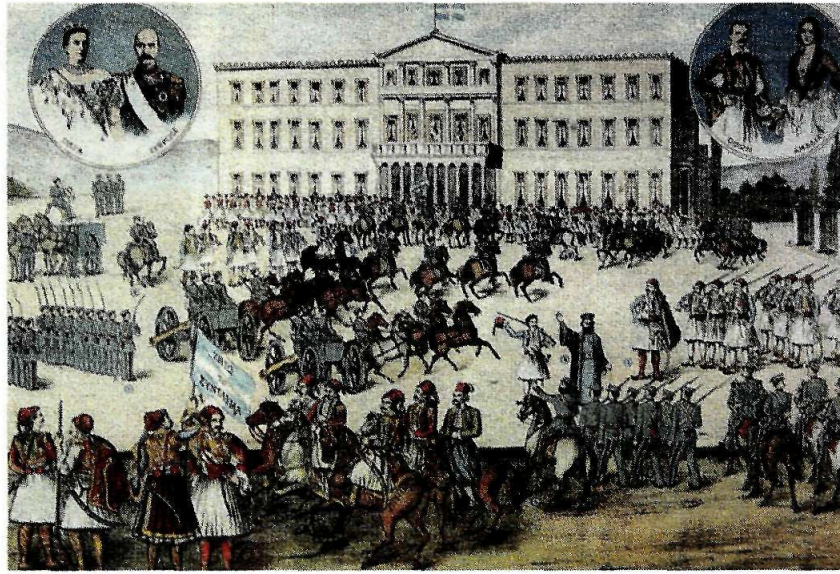
Παραμένει ακόμη μία μικρή «Μαρία-Αντουανέτα». Μέλημά της είναι οι κοσμικοί χοροί, οι γάμοι των βασιλικών οικογενειών της Ευρώπης, το πρόγραμμα φιλοξενίας των ξένων επισκεπτών, τα οικόσιτα ζώα της, τα φυτά της, οι μικρές οχλήσεις που ανακύπτουν από τη συμπεριφορά των κυριών των τιμών, αλλά και τα προσωπικά οικονομικά προβλήματα με τα οποία το βασιλικό ζεύγος βρίσκεται αντιμέτωπο. Το θέμα όμως που επανέρχεται με ένταση είναι το άβολο, «φτωχικό» σπίτι, όπου αναγκάζονται να μένουν πληρώνοντας μάλιστα μεγάλο ενοίκιο (Α', 259-264) – η ίδια συμφωνεί με τον πατέρα της ότι «ζουν σχεδόν χειρότερα από αστούς» (Α', 196) – και βέβαια οι εργασίες ανέγερσης του παλατιού και οι καθυστερήσεις που τη γεμίζουν απογοήτευση.

Στα ανάκτορα, τελικά, ο Όθων και η Αμαλία εγκαθίστανται στις 5 Αυγούστου 1843. Ένα μήνα μετά, μπροστά στο παλάτι θα ξεσπάσει η Επανάσταση της 3ης Σεπτεμβρίου. Η ημερομηνία είναι ορόσημο για τη χώρα, αλλάζει όμως και ριζικά τον τρόπο με τον οποίο βλέπει η Αμαλία τα πράγματα. Το ενδιαφέρον της για την πολιτική κατάσταση αρχίζει από τον Αύγουστο, καθώς οσφραίνεται στον αέρα την καταιγίδα που ζυγώνει (Α', 418, 421). Η εξέγερση όμως και το κίνημα του στρατού που περιγράφει, συγκλονισμένη, διεξοδικά (Α' 428-439), τα κανόνια στη μέλλουσα πλατεία Συντάγματος που στοχεύουν στην κατοικία των βασιλέων – σύμβολο της εξουσίας τους – και όσα θα ακολουθήσουν αλλάζουν παντελώς τις αντιλήψεις και τις προτεραιότητές της. Τίποτε δεν είναι πια ίδιο, και η ίδια είναι ένας άλλος άνθρωπος. Αμέσως – και με το πέρασμα του χρόνου όλο και περισσότερο – τα πολιτικά πρόσωπα και πράγματα κυριαρχούν στις επιστολές της. Περιγράφει αναλυτικά ό,τι συμβαίνει, κατανοεί, σχολιάζει, επικρίνει και επαινεί, σύντομα μάλιστα αρχίζει να εκφέρει κρίσεις που δείχνουν συνοχή, συγκρότηση και γνώση. Η αδιάφορη και ολίγον αφελής εστεμμένη θα μετατραπεί σε ένα πολιτικό ζώον που σκέφτεται, συνομιλεί με τον Όθωνα και την πολιτική ηγε-

σία, επεμβαίνει άμεσα και έμμεσα, διαχειρίζεται λεπτές καταστάσεις, κυβερνά μάλιστα με πυγμή ως αντιβασιλέας κατά τη μακρά απουσία του Όθωνα στη Γερμανία το 1851-1852.

Παράλληλα, γράφει συνέχεια καταγράφει καταλεπτώς και ενημερώνει με απέραντες λεπτομέρειες τον πατέρα της. Κατ' αρχάς μιλάει για τα πρόσωπα. Πλήθος σημαντικών ή λιγότερο αξιόλογων προσώπων παρελαύνουν ανάμεσα στις γραμμές των επιστολών της, συχνά μάλιστα διαφοροποιούνται οι κρίσεις της γι' αυτούς ανάλογα κυρίως με βάση τη θέση τους απέναντι στο θρόνο (ανάμεσά τους περιλαμβάνονται πρόσωπα όπως: ο Σκαρλάτος Σούτσος, ο Ιω. Κωλέττης, ο Γενναίος Κολοκοτρώνης, ο Δημήτριος Καλλέργης, η Κυρία της Τιμής Πλύσκω κ.ά.). Οι ενέργειες των υπουργών, οι διαμάχες στη Βουλή και τη Γερουσία, οι κινήσεις στο στρατό, οι μικρές και μεγάλες συνωμοσίες, οι εξεγέρσεις και η δράση των ληστών, τα εκκλησιαστικά ζητήματα και, βεβαίως, προνομιακά και κατά κύριο λόγο, οι σχέσεις με τις Ευρωπαϊκές Δυνάμεις, η συμπεριφορά των αντιπροσώπων τους στην Αθήνα, η υπονομευτική δράση κυρίως της Αγγλίας θερμαίνουν επίσης την πένα της και γεμίζουν τις σελίδες της αλληλογραφίας της. Τα χρόνια αυτά, ο Μέγας Δούκας του μακρινού Ολδεμβούργου ήταν ο καλύτερος γνώστης για τη δράση, πρωταγωνιστών και δευτεραγωνιστών, ανώτερων αξιωματούχων και χαμηλόβαθμων αξιωματικών της ελληνικής σκηνής. Εύλογη είναι η απορία εάν η ενημέρωση αυτή ήταν δική του επιθυμία ή απαντούσε στην ανάγκη της θυγατέρας του να διηγηθεί σε ένα πρόσωπο αγαπητό και οικείο τι ζούσε στην Ελλάδα, να «πει τον πόνο της» αλλά και να λάβει επωφελείς συμβουλές. Δεν γνωρίζουμε το περιεχόμενο των πατρικών επιστολών, η πυκνότητά τους όμως —που επισημαίνεται από την Αμαλία— αλλά και ο τρόπος αφήγησης της τελευταίας δείχνει ότι αν δεν υπήρχε πατρική ώθηση, τουλάχιστον υπήρχε ευμενής ανοχή απέναντι στον πληροφοριακό αυτό καταγιισμό.

Τις μέρες της επανάστασης, η άποψη της Αμαλίας ήταν: «ποτέ να μην εγκαταλείψουμε τη θέση που μας εμπιστεύτηκε ο Θεός την ώρα του κινδύνου, καλύτερα να πεθάνουμε σε αυτήν». (Α', 458). Ποτέ όμως η Αμαλία δεν πίστεψε στη συνταγματική βασιλεία. «Μια πα-

Η επανάσταση στρατού και λαού της 3ης Σεπτεμβρίου 1843, με επικεφαλής τον αξιωματικό του ιππικού Δημήτριο Καλλέργη και με κεντρικό σύνθημα «Ζήτω το Σύνταγμα», οδήγησε στην αποδοχή εκ μέρους του βασιλέως Όθωνα όλων των αιτημάτων των επαναστατών και σε μια νέα περίοδο τη χώρα, υπό καθεστώς πλέον συνταγματικής μοναρχίας. Η Αμαλία, εκείνη την περίοδο, όπως και ο σύζυγός της, ήταν απολύτως αρνητική στην εξέλιξη, την οποία αναγκάστηκε να αποδεχθεί. «Το σύστημα αυτό [το Σύνταγμα]», σημείωνε σε μία επιστολή της τον Αύγουστο του 1845, «είναι μεγάλη ανοησία σε μία χώρα στην οποία δεν υπάρχει ακίνητη περιουσία, δεν υπάρχει πλούτος, όπου ο καθένας είναι υπέρ ή κατά κάποιου ζητήματος ανάλογα με το αν αυτός ή ένας συγγενής του πήραν ή όχι μια θέση στο Δημόσιο, σε μια χώρα που μόνο ο βασιλιάς είναι αμερόληπτος και όλοι οι άλλοι τυφλωμένοι από το πάθος». Η αναπαράσταση, από επιστολικό δελτάριο των αρχών του 20ού αιώνα.

τρική κυβέρνηση είναι ασφαλώς πολύ πιο απλή, πιο ηθική και πιο φτηνή», γράφει τον Ιούλιο του 1844 (Α', 606-607). Εκούσα-άκουσα αποδέχτηκε το Σύνταγμα, η βαθιά της πίστη όμως είναι ότι ήταν καταστροφικό· ένας επεισοδικός νεωτερισμός που δεν ανταποκρινόταν στις ανάγκες της Ελλάδας, προϊόν μμητισμού κάποιων που είχαν σπουδάσει στην Ευρώπη και, κυρίως, επιβολή των προδοτών Άγγλων που ήθελαν να υπονομεύσουν και να ποδηγετήσουν τον Όθωνα. «Το σύστημα αυτό [το Σύνταγμα]», σημειώνει σε μία επιστολή της τον Αύγουστο του 1845, «είναι μεγάλη ανοησία σε μία χώρα στην οποία δεν υπάρχει ακίνητη περιουσία, δεν υπάρχει πλούτος, όπου ο καθένας είναι υπέρ ή κατά κάποιου ζητήματος ανάλογα με το αν αυτός ή ένας συγγενής του πήραν ή όχι μια θέση στο Δημόσιο, σε μια χώρα που μόνο ο βασιλιάς είναι αμερόληπτος και όλοι οι άλλοι τυφλωμένοι από το πάθος». Στη μόνη ευρωπαϊκή χώρα, στην οποία κατά τη γνώμη της ταιριάζει ένα τέτοιο συνταγματικό πολίτευμα είναι η Αγγλία, όπου υπάρχει αριστοκρατία και γαιοκτήμονες που διατηρούν την ισορροπία (Α', 719).

Σύντομα θα διαψευστεί, και το σοκ, που αυτή τη φορά θα έρθει απ' ευθείας από την Ευρώπη, θα είναι γι' αυτή τρομερό. Πρώτα, τον

Φεβρουάριο του 1848, η εξέγερση στο Παρίσι. «Τι φοβερή εποχή! Ακόμα δεν μπορώ να συνέλθω από τα φρικτά γεγονότα στη Γαλλία», γράφει στον πατέρα της μόλις φθάνουν τα νέα. «Μέσα σε δύο μέρες η πολιτική σκηνή ανατράπηκε τελείως. Τα γεγονότα οδήγησαν στην εξαφάνιση ενός θρόνου και αφήνουν να διαφαίνεται ένας φοβερός κίνδυνος για όλους τους θρόνους της γης» (Β', 388). Και λίγες μέρες μετά το πιο απίστευτο· το μικρόβιο έχει μεταδοθεί στην καρδιά της ίδιας της Γερμανίας, το Μόναχο: «Είμαι συγκλονισμένη από όλες αυτές τις ειδήσεις που έρχονται από τη Γερμανία. [...] Ο βασιλιάς της Βαυαρίας να μιλάει στη γερμανική Βουλή, να λέει ότι στη συνέλευση των αντιπροσώπων που Γερμανικού Συνδέσμου πρέπει να εκπροσωπείται ο γερμανικός λαός! [...] Μα αυτό ισοδυναμεί με παραίτηση όλων των ηγεμόνων. Πού θα οδηγήσει αυτό το πράγμα; Είναι φοβερό» (Β', 393).

Αυτά που συμβαίνουν τώρα στην Ευρώπη είναι χειρότερα απ' όσα συνέβησαν πριν πέντε χρόνια στην Ελλάδα. Όπως παραδέχεται σε ένα από τα γράμματά της: «Για μας ήταν ευτύχημα που η 3η Σεπτεμβρίου προηγήθηκε και τώρα δοκιμάσαμε και έχουμε αυτό που άλλοι λαοί φωνάζουν να αποκτήσουν, διαφορετικά θα μας είχε πάρει το

ποτάμι». Αυτό που «έχουν» όμως, δεν την ικανοποιεί. Η Αμαλία μέμφεται τους βαυαρούς αντιβασιλείς για όσα χωρίς σχέδιο επέβαλλαν σε μία ανέτοιμη χώρα, αηδιάζει με τους φαναριώτες πολιτικούς, απεχθάνεται τις εκλογές, αντιπαθεί τους βουλευτές, μισεί τις ραδιούργες ξένες δυνάμεις και ιδίως την Αγγλία. Η ιστορία με τον Κων. Μουσσούρο στα 1847, και κυρίως τον Δαβίδ Πατσιφίκο στα 1850, και όσα ακολούθησαν με τον ναυτικό αποκλεισμό του Πειραιά, εξάπτουν αυτό το μίσος, που τροφοδοτείται από τα αισθήματα ταπείνωσης που βιώνει. Η ακόλουθη αποστροφή της είναι εύγλωττη: «Να δει η Ευρώπη ότι στις φλέβες μας ρέει το αίμα Γερμανών πριγκίπων, ότι εμείς δεν είμαστε Ινδοί ηγεμόνες, ότι ηγούμεθα ενός υπερήφανου και εκλεκτού λαού και ότι προτιμάμε να τρώμε ψωμί και ελιές και να είμαστε ανεξάρτητοι παρά να ζούμε τυλιγμένοι στο βελούδο και το μετάξι κάτω από τη σκιά των αγγλικών κανονιών» (Β', 584). Αυτή η εικόνα μιας Αγγλίας μισητής δείχνει, στα μάτια τουλάχιστον της Αμαλίας, να έχει διαχυθεί σε όλα τα στρώματα της κοινωνίας: «Το μίσος που υπάρχει εναντίον τους [των Άγγλων] είναι πολύ πιο έντονο από το μίσος εναντίον των Τούρκων. Τα παιδιά στον δρόμο παίζουν πόλεμο "Ελληνες και Άγγλοι". Το μίσος εναντίον τους έχει περάσει στην επόμενη γενιά» (Β', 599). Η εποχή που οι Έλληνες προσέβλεπαν στη Μεγάλη Βρετανία για τη σωτηρία τους, αν και έχουν περάσει μόνο 25 χρόνια, μοιάζει τόσο μακρινή...

ΨΗΦΙΔΕΣ ΕΝΟΣ ΤΟΠΟΥ, ΜΙΑΣ ΕΠΟΧΗΣ

Η Αμαλία είναι βασίλισσα και οι επιστολές της έχουν μόνο αποδέκτη τον πατέρα της. Από τη φύση τους λοιπόν τα κείμενα αυτά δεν είναι ικανά να προσφέρουν μια σφαιρική θέαση του ελληνικού κράτους που αποπειράται τα χρόνια αυτά τα πρώτα διστακτικά του βήματα· πολύ περισσότερο, δεν είναι πρόσφορα να φωτίσουν τις συνθήκες ζωής των κατοίκων που προσπαθούν να αναρρώσουν από τις πληγές του πολέμου στον φρέσκο αέρα της ελευθερίας και της ανεξαρτησίας. Το φως που ρίχνει η Αμαλία είναι από μια μονάχα κατεύθυνση. Ο λατρεμένος της απλός λαός λειτουργεί περισσότερο ως ντεκόρ στις εξόδους από το παλάτι· οι

